

In de hoogelantsche slachklock

Memoriaal van Isaacus Winsemius; 1624 tot 1635

Colofon

ISBN: 978 94 6365 587 3

1e druk 2023

© 2023, Pieter Winsemius

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Omslag: Uitsnede uit plattegrond van Johan Blaeu, drukproef 1633. In de tang tussen de Oude en de Nieuwe Rijn gelegen de Burcht, verbonden met de Hooglandse Kerk (rechts) door de Nieuwstraat. Komend vanaf de Burcht was *De Hooglandse slagklok* het vijfde huis aan de noordzijde van de Nieuwstraat.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

In de hoogelantsche slachklock

Memoriaal van Isaacus Winsemius; 1624 tot 1635

Pieter Winsemius

Voorwoord

Het was een van die vondsten die het leven oplichten. Meer dan een halve eeuw geleden troffen bezoekers van de bibliotheek van de Beitang, de noordelijke katholieke kathedraal in Peking, een verfromfaaid Nederlands familiebijeltje. Ik had willen toevoegen: ze troffen ook de memorialen die Gerardus, Isaacus en Arnoldus Winsemius bijhielden tussen 1588 en 1661. Vader, zoon en kleinzoon tekenden daarin op wat zij belangrijk achtten.

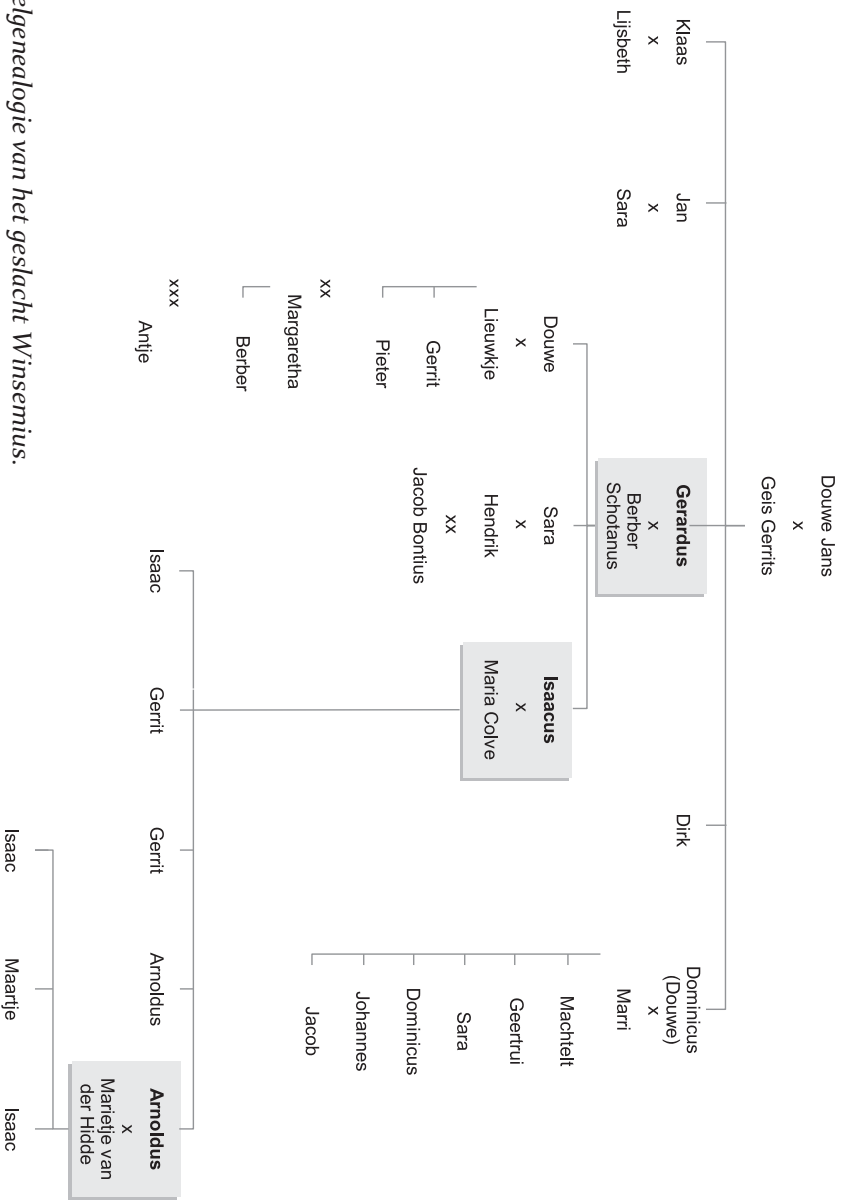
Het eerste was waar: het bijeltje van Arnoldus Winsemius is teruggevonden. Het tweede is apert onwaar: er is nooit een memoriaal aangetroffen. Het drieluik is *'faction'*: feiten die ik heb aaneengeregen met fantasie. De feiten mogen nooit aantoonbaar niet-kloppen. De fantasie mag de feiten ook geen geweld aandoen, maar beoogt wel een tijdsbeeld te scheppen. Gerardus was de oudere broer van mijn rechtelijn voorvader Dominicus. Het feitenrelaas waarop dit drieluik bouwt, is samengebracht op de website <https://winsemius.com>. In de tekst verweven wordt door middel van een aantal deelgenealogieën ook een beeld geschetst van de soms complexe familieverhoudingen. Oude kaarten en afbeeldingen brengen de hoofdrolspelers en hun leefomgeving dichterbij.

Hun levensverhalen bieden een uniek beeld van de Gouden Eeuw en van de vroegste dagen van het Nederlandse koloniale tijdperk. Gerardus was een van de eerste predikanten in het Friesland van 1600. In het eerste deel van deze trilogie, *Die saecke van D. Gerardi Winshemii*, verhaalt hij van de perikelen van een klein radertje binnen een Kerk in turbulente ontwikkeling.

In dit tweede deel, *In de hoogelantsche slachklock*, voert zijn jongste zoon Isaacus de fictieve pen. Opgeleid in Franeker was hij rond 1630 in Leiden betrokken bij de vertaling van de Statenbijbel en bracht het tot conrector van de Latijnse school in de Lakenstad, in die tijd het ultieme symbool van de onstuimig opbloeiende Republiek. In de jaren vijftig van de zeventiende eeuw toog kleinzoon Arnoldus naar het Verre Oosten waar hij belast was met het verspreiden van Gods woord op vreemde kusten. Zijn relaas *Niet zonder tranen* is als derde deel van het drieluik eerder gepubliceerd (Prometheus; 2016). Het familiememoriaal verbindt de 'grote geschiedenis' met het leven van alledag van drie generaties. Vader, zoon en kleinzoon waren qua maatschappelijke positie te klein om die geschiedenis te beïnvloeden, maar ze waren groot genoeg om wel door die geschiedenis te worden beïnvloed. Ze vonden hun weg in een turbulente samenleving die hun soms overspoelde. Het familiebijbeltje is inmiddels weer zoek, slachtoffer van de Culturele Revolutie die China trof. Wat ons rest, zijn dierbare herinneringen aan drie generaties van een enkele familie. Het waren mijn 'oudooms'.

Pieter Winsemius

Deelgenealogie van het geslacht Winsenius.

22 OKTOBER 1624

Vanmiddag gaf Moeder me het sleuteltje van het memoriaal van Vader. Het was binnen ons gezin een magisch boek: we wisten dat het er was, we mochten het soms vasthouden, maar we hadden het nooit geopend. Moeder zei me dat Vader haar kort voor zijn overlijden had gevraagd het aan mij te geven wanneer ik zou gaan studeren. Zo had hij het ook van zijn moeder gekregen. Hij had Moeder uitgelegd dat mijn oudere broer Douwe een handenman en geen schrijfman is. Daarom moest ik het later ontvangen, maar met het uitdrukkelijke verzoek om de hele familie bij te houden. Moeder heeft het met Douwe en mijn zus Saartje besproken. Ze zijn buitengewoon benieuwd naar wat Vader heeft geschreven, maar zijn het er wel mee eens dat ik ben aangesteld als familiechroniqueur. Met trillende hand heb ik het sleuteltje in het slot gestoken.

23 OKTOBER 1624

Toen ik Moeder vanochtend bij het ontbijt begroette, keek ze me aan. 'Was het mooi?' vroeg ze. 'Het was prachtig', antwoordde ik. Ik heb Vaders memoriaal in een ruk uitgelezen, het kwam allemaal weer zo dichtbij. Ik vertelde en vertelde en ze luisterde alleen maar. We zaten tegenover elkaar aan tafel. Ze pakte mijn hand. 'Er is veel dat jij niet wist, je was een jaar of tien toen Vader overleed', zei ze, 'maar er is, geloof ik, ook veel dat ik niet wist.' 'Hebt u het memoriaal dan niet gelezen?' vroeg ik verbaasd en ze zei: 'Nee, dat had Vader jou achtergelaten.' We keken elkaar aan. 'Wilt u het lezen?' vroeg ik. 'Dat moet jij beslissen', zei ze, 'ik denk dat Vader het zo gewild zou hebben.' Ik knikte en reikte haar het memoriaal aan. 'Ik denk dat Douwe en Saar het ook moeten

lezen. Vader zou dat fijn vinden.’ ‘Dank je wel’, zei ze, ‘het zal me best tranen kosten, maar het zal ook veel moois terugbrengen.’

‘Er is een bladzijde, die mist’, zei ik. ‘Vader eindigt zijn verhaal toen u samen met het koetsje van burgemeester Hooglander naar het Snekermeer was geweest. Die avond sluit hij het af en geeft hij het aan u.’ Moeder knikte. ‘Het was een heerlijke dag’, herinnerde ze zich. Ze vertelde hoe verzwakt Vader was en hoe hij had genoten. Ze hadden alleen maar samen gezeten, hand in hand. Later rustte Vader met zijn hoofd in haar schoot. De volgende dagen was Vader nauwelijks meer zijn bed uit geweest. Saar had op het klavecimbel gespeeld en daarvan had hij genoten. Een week later, op 4 september, had hij zachtjes haar hand vastgepakt. ‘Het afscheid nadert’, had hij gefluisterd. Douwe had snel chirurgijn Willem Monsma en dominee Florentius Johannes gewaarschuwd en hoewel het één uur ’s nachts was, waren die onmiddellijk gekomen. Vader ademde onregelmatig en woelde soms. Maar dan waakte hij weer op en keek naar ons naast zijn bed. Dominee had gebeden en wij zeiden samen met Vader het Onze Vader. ‘Hij legde zijn hand op ons hoofd en zegende ons’, herinnerde ik me. Moeder glimlachte door haar tranen heen. ‘We konden hem bijna niet meer verstaan, maar hij fluisterde: “De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam des Heren zij geprezen. Ik zal overgaan naar het hemelse vaderland en de eeuwige zaligheid.” En toen verliet hij ons.’ We hielden elkaars handen vast over de tafel. ‘Dat was uit Job’, zei ik. “De opstanding der doden is voor de ware christenen een grote troost.” Moeder knikte. ‘De dominee heeft daarover gepreekt bij de kerkdienst.’

31 OKTOBER 1624

Ik liet Vaders memoriaal ook lezen aan Saar en Douwe. Zondag na de dienst zaten we bij elkaar en Moeder vertelde over de vroege jaren van hun huwelijk in Abbenbroek, Heeg en vooral Hommerts. Hoe moeilijk Vader het had gehad tijdens zijn vreselijke periode in Groningen. En hoe fijn het was toen hij weer in het spoor kwam, maar dat toen zijn gezondheid hem in de steek liet. En hoe belangrijk wij als kinderen waren geweest. Ze vertelde ook over de familie en de vrienden, die achter ze bleven staan; over de arts in Groningen, die Vader bij de hand nam, en over de oude dominee Acronius die op een donker, uitzichtsloos moment oplossingen aanreikte. Wij luisterden, zo veel en zo open had Moeder niet eerder verteld. Toen ze was uitverteld, waren we stil. 'Vader en u hielden erg van elkaar', constateerde Saar meer dan ze het vroeg. 'Heel veel', knikte Moeder haar toe. 'Nu begrijpen we ook waarom uw ketting zo bijzonder is', zei Douwe.

Saar dacht na en vroeg toen: 'Vind u het niet erg dat wij al die intieme verhalen lezen?' Moeder glimlachte: 'Jullie zijn oud genoeg en voor mij zijn het heel warme herinneringen. Maar schokte het jullie dat je ouders met elkaar vrijden?' 'Nee', zei Douwe, 'want anders waren wij er niet geweest. Maar ik moet toegeven, dat het me wel verraste hoe open Vader erover was.' 'Mag ik een heel onfatsoenlijke vraag stellen?' vroeg Saar, ze is daar van ons drieën de beste in. Moeder knikte. 'Hebt u wel eens een orgasme gehad?' vroeg mijn zus tot mijn verbijstering en ook Jan schrok duidelijk. Maar Moeder glimlachte en vroeg: 'Wat dacht je?' Saar antwoordde: 'Ik denk van wel' en Douwe zei 'Ik ook.' 'Dan hebben jullie gelijk', zei Moeder. 'Vader was daarin heel modern. Hij vond dat we allebei

van elkaar moesten genieten. Hij lachte wel eens naar me; daar krijgen we mooie, gelukkige kinderen van, zei hij dan.' Ze keek ons aan: 'Jullie dus, hij had gelijk.' 'We houden van u', zei Douwe en hij sprak alweer namens Saar en mij.

Stadsgezicht van Sneek, door P. Kaerius; 1617.

3 NOVEMBER 1624

Na het overlijden van mijn vader heeft mijn moeder veel steun gehad aan Tante Geertrui, de weduwe van haar Oom Henricus Schotanus, en haar twee oudste zoons Bernardus en Meinardus. Het was een enorm verlies toen zij in 1620 overleed. Bernardus, die een volle neef is van Moeder, trouwde mijn volle nicht Meike, de dochter van Oom Johannes Schotanus. Zijn broer Meinardus, die als dominee in Britsum staat, trouwde met haar zusje Doetje. Om de verwarring wat te beperken spreekt Moeder altijd van Neef Bernardus en Neef Meinardus, dus zo heten ze bij ons in de familie.

Portretten van Christianus, Meinardus en Bernardus Schotanus.

Neef Meinardus heeft een diepgaande belangstelling voor oude talen en heeft een voorname rol gespeeld bij mijn keus om die in Franeker te gaan bestuderen. Hij vertelde van de Synode van Dordrecht waar werd besloten de hele Bijbel te vertalen uit de originele talen. Het Oude Testament was in het Hebreeuws geschreven en dat werd door slechts zeer weinigen beheerst. Dus waren er ruime studiebeurzen beschikbaar gesteld om dat aantal op te voeren en Neef Meinardus, die zelf het Hebreeuws ten volle meester is, raadde mij aan die richting uit te gaan. 'Dan zit je vlak bij de plaats waar onze Kerk nieuwe vorm krijgt', zei hij. Hij was samen met Vaders studievrienden Willem Baudartius en Johannes Saeckma ook mijn pleitbezorger bij het verkrijgen van zo'n studiebeurs.

Neef Meinardus was als jochie een enorme stotteraar, maar Tante Geertrui heeft net zo lang met hem geoefend totdat hij een begaafd kanselredenaar werd. Ze hebben een leuk dochttertje Geertrui en Doetje is in verwachting van haar tweede. Neef Bernardus werd vorig jaar hoogle-

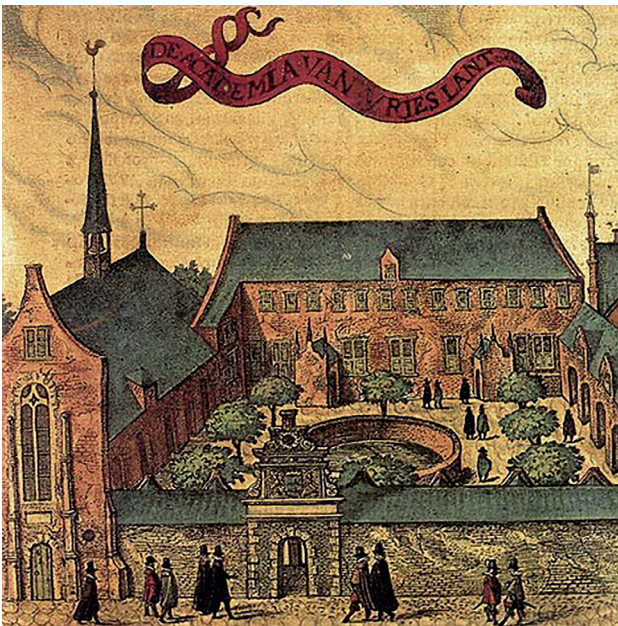
raar rechten in Franeker en ik prijs me gelukkig dat ik bij hun op kamer kan. Ze hebben een huis in Franeker gekocht, dat volgens Meike veel te groot is voor hun twee. Toen ze hoorde van mijn studieplannen, zei ze meteen: 'Dan moet je bij ons komen wonen!' Mijn moeder, die gek op haar is, zei: 'Moet je doen.' Over twee weken is het zo ver.

16 NOVEMBER 1624

Vanochtend heb ik me ingeschreven als student oude talen in Franeker. Ik was opgeroepen om precies negen uur en werd ingeschreven door Sibrandus Lubbertus als rector magnificus. Dat was een verrassing, want hij kwakkelt met zijn gezondheid en wordt meestal vervangen door een van zijn collega's. Soms was hij moeilijk te verstaan, maar tegelijk is hij, met zijn enorme grijze baard, een nog steeds imposante persoonlijkheid. Het was ook een blije verrassing, want hij verwelkomde me heel persoonlijk. Hij herinnerde zich met warmte mijn vader en waardeerde mijn keus voor het Hebreeuws. De diepgaande kennis van juist die taal is zijns inziens van groot belang van de aanstaande vertaling van het Oude Testament. Lubbertus vertelde hoe hij in zijn jonge jaren zich ook had geoefend in het Hebreeuws en zelfs brieven aan studenten schreef in die taal. We gaven elkaar aan het slot van de korte ceremonie een warme hand. Neef Bernardus, die me vergezelde, zei na afloop dat ik stellig een van de laatste studenten ben, die werd ingeschreven door Lubbertus als rector magnificus. Maar hij had aangegeven dit juist in mijn geval graag te willen doen. Dat is best bijzonder, zei hij, en vooral een compliment aan je vader.

2200
 Gerardus Alting. Emdensis
 Medicinæ Audiosus.
 16. Isaacus Winsemius Frisus Lingua-
 rum Audiosus.
 29. Johannes Geiho Borussiae Theolog.
 Audiosus.
 Johannes Carolus Johnsonus pala-
 tinus Theol. Audiosus.
 24. Johannes Voet. Geldriae Theolog.
 Audiosus.

Inschrijving in het Album Studiosorum van Franeker, met tweede van boven Isaacus Winsemius.

Het Academiegebouw te Franeker, door Pieter Feddes van Harlingen; 1622.

20 NOVEMBER 1624

In de voetsporen van Vader. Het is een warm gevoel. De hele familie Schotanus, Moeder voorop, vertelde me veel over de stad die met de vele studenten een heel andere sfeer uitademt dan 'mijn' Sneek. Een nieuw, uitdagend leven wacht me. Investeer in jezelf, zeiden mijn ooms, de Kerk heeft jonge, gedreven mensen zoals jij nodig. Kan ik die verwachtingen waarmaken? Als ik door de stad loop, hoor ik Vader in mijn oor fluisteren: je kan 't, 't gaat je lukken. Ik herinner me hoe hij, denkend aan zijn vader, de grootvader die ik nooit heb gekend, in zijn memoriaal schreef: 'Ik zal zorgen dat hij trots op me zal zijn.' Ik mis hem, juist nu ik zo dichtbij hem ben.

22 NOVEMBER 1624

Meike moest lachen. 'Je bent nauwelijks begonnen, of ze zagen zich al genoodzaakt de spelregels aan te scherpen.' Volgens Neef Bernardus betreft het echter een serieuze zaak. Vorig jaar besloot de Senaat dat het inkinkelen van ruiten van professoren bestraft zou worden met opsluiting en verbanning. Nu moeten studenten beloven dat zij na examens of een disputatie hun vrienden niet op een vat bier tracteren. De hogeschool mag niet verworpen tot zuipschuit.

27 NOVEMBER 1624

Meike had een verrassing voor me. Bernardus en ik gaan een kind krijgen, fluisterde ze me toe. Ik schrok: kan ik dan hier nog wel blijven wonen? Ze lachte en zei: het duurt nog een klein half jaar maar bovendien heb ik graag extra mankracht in huis om me te helpen met de kleine. Neef Bernardus is jurist en heeft 'dus' twee linkerhanden. Ik heb een leuke nicht. Haar ogen stralen,

afgelopen winter beviel zij van een doodgeboren zoontje maar ze is gelukkig de slag te boven.

3 DECEMBER 1624

Vandaag nodigde professor Sixtinus Amama me uit na het college om wat door te praten. Het is een aardige man, net dertig jaar oud denk ik. Hoewel zijn vader burgemeester was van Franeker, is hij zeer bescheiden en belangstellend in de omgang. Hij werd opgeleid door Johannes Drusius, die hem naar verluidt als een zoon beschouwde en hem ook in zijn huis heeft opgenomen. Hij studeerde daarna door in Leiden en Oxford. In 1616 volgde hij zijn leermeester op als hoogleraar Hebreeuws. De laatste jaren is hij betrokken geraakt bij de hooglopende conflicten tussen Johannes Maccovius en Sibrandus Lubbertus. Lubbertus hechtte aan een streng toezicht op de studenten, terwijl de joviale Maccovius koos voor ontspannenheid. Amama stelde zich op als tegenstander van Maccovius, op wie hij in 1614 nog een Latijns lofdicht had geschreven.

8 DECEMBER 1624

Op aanraden van Neef Meinardus bezocht ik vandaag het college van zijn vriend, de grote Guilielmus Amesius. Het was druk, hij geniet een grote faam als hoogleraar theologie en studenten stromen toe van heinde en verre. Ik zat naast Godschalk van Schurman en na afloop praatten we door. Hij is van Vlaamse komaf en liet zich vorig jaar gelijk met zijn vader inschrijven om te leren van Amesius. Twee weken later overleed zijn vader echter plotseling, maar zijn moeder besloot om in Franeker te blijven zodat hij zijn opleiding kon voltooien.

Guilielmus Amesius

*Godschalk van Schurman, door
zijn zus Anna Maria; ca. 1624.*

9 DECEMBER 1624

Neef Bernardus lichtte me voor over de strijd tegen de Spanjaard. De prijs is hoog, zei hij. De economie van de Republiek staat onder zware druk doordat de vijand al onze grote rivieren blokkeert en daar concentreert de strijd zich nu. Maurits wist eerder dit jaar het beleg op Bergen op Zoom af te slaan, maar zijn aanval richting Antwerpen mislukte geheel. De Spaanse bevelhebber Spinola omsingelde daarna in augustus de strategisch belangrijke vesting Breda, die hun een uitvalsbasis kon verschaffen voor de verovering van andere Staatse steden. Door een verovering van Breda kan Spanje bovendien bij mogelijke vredesonderhandelingen hardere eisen stellen over de godsdienstvrijheid voor katholieken in de Republiek en de opheffing van de blokkade van de Schelde. Staatse pogingen tot ontzet mislukten en het ziet er naar uit dat de Spanjaarden de stad willen uithongeren.

Neef Bernardus is somber. De Spanjool heeft ons in zijn greep. Het versterken van onze verdedigingsgordel zoals Prins Maurits en de Staten van Holland willen, kost veel geld, zeker omdat onze oude bondgenoten Frankrijk en Engeland vrede sloten met de vijand en ook de betalingen uit die landen stopten. De overige gewesten geven daarom de voorkeur aan een langdurig bestand. De toekomst is niet zonder zorgen.

Toen ik in Sneek op de trekschuit stapte, wist ik niet dat ik verhuisde naar een veel grotere wereld.

13 DECEMBER 1624

De colleges van Sixtinus Amama volgen een vast patroon. Op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag onderwijst hij vanaf 9 uur in de Hebreeuwse grammatica en legt hij de uitspraken van de profeet Jeremias uit. Op woensdag en zaterdag geeft hij uitleg van de gewijde geschiedenis volgens Sulpicius. Zijn hoogleraarbenoeming blijkt nog een hele toestand te zijn geweest. Lubbertus en anderen hadden een voorkeur voor streng calvinistische kandidaten. Pas nadat Vaders oude vriend Johannes Saeckma bemiddelde, werd Amama in 1618 toch aangesteld als opvolger van Drusius.

Ik geloof dat Lubbertus daarmee uiteindelijk heel tevreden was, want ook Amama is een groot voorstander van een goede Bijbelvertaling in het Nederlands. Vorig jaar heeft Amama onder de titel *Bijbelse Conferentie* in navolging van Willem Baudartius een boek uitgegeven, waarin hij bij de Staten-Generaal en de Prins de noodzaak van een spoedige vertaling bepleit. Hij werd daarbij gesteund de predikanten van Leeuwarden.

15 DECEMBER 1624

Neef Bernardus legde me uit waar de professorale twisten over gaan. De rechtspraak binnen de universiteit ligt in handen van de academische rechtbank, die bestaat uit de rector magnificus en vier assessores, één uit elke faculteit. De algemene senaat benoemt de assessores op de dag der rectorseuze, 1 juni, voor de tijd van één jaar. De rector dient lopende rechtszaken aan de assessores voor te leggen, hun mening te horen en bij zijn uitspraak van het oordeel de mening van de meerderheid te volgen. Dat leidt soms tot felle discussies tussen strenge handhavers zoals Sibrandus Lubbertus en Sixtinus Amama en soepele geesten zoals Johannes Maccovius. Lubbertus heeft tot vreugde van Neef Bernardus de rust aan de Academie hersteld. Zijn gezondheid is zeer broos, maar volgens Neef Bernardus schreef hij een paar dagen geleden aan raadsheer Johannes Saeckma: 'Het is rustig op onze school.'

20 DECEMBER 1624

Godschalk van Schurman vroeg me of ik familie ben van Menelaos Winsemius. Hij studeert eigenlijk medicijnen en onze naamgenoot is een van zijn voornaamste leermeesters. Ik moest bekennen dat Menelaos en zijn broer, de historicus Pierius, geen familie zijn. Moeder noemde ze altijd met een glimlach Omke Menelaos en Omke Pierius: het is altijd goed een paar extra familieleden-van-stand te hebben. Godschalk was echter blij verrast te horen dat Neef Meinardus en Neef Bernardus volle neven zijn van Moeder. Hij vertelde dat hij met zijn moeder en zijn jongere zus Anna Maria een aantal malen op bezoek is geweest bij Meike en Neef Bernardus en dat zij daar hebben gesproken met Neef Meinardus. Hij

lachte: Anna Maria had Hebreeuws gesproken met Neef Meinardus. Als ze hoorde dat ik die taal studeerde, zou ze me alle dagen lastig vallen!

23 DECEMBER 1624

Oom Dominicus heeft als mijn voogd mijn studietoelage ontvangen van vijftig gulden van de Staten van Friesland. Ik kan weer even vooruit.

2 JANUARI 1625

Ik heb de dagen rond de Kerst gebruikt om me te laten bijlichten over de familie sinds het overlijden van Vader. Een goed jaar geleden hebben we de hele Schotanus kant bij elkaar gehad, toen Grootvader Gellius en Grootmoeder Barbara hun gouden huwelijksfeest vierden. Ze wonen nu nog in Bolsward, waar mijn grootvader nog steeds actief is als deeltijdarts. Maar hij ontvangt gelukkig ook een pensioen van de Kerk en is van plan naar Franeker te verhuizen, omdat daar – zoals hij het uitdrukt – ‘meer te beleven is’. Moeder had me echter aangeraden haar familie systematisch te beschrijven: het is zo ingewikkeld dat zelfs zij er altijd bij moet nadenken. Allemaal Schotanus met dezelfde voornamen, die ook nog eens vaak dominee zijn en dwars door generaties heen met elkaar trouwen.

Het noodzakelijke uitsorteren werd me aangenaam gemaakt omdat Oom Bernardus en zijn nieuwe vrouw Attje ons maar ook Oom Johannes en Tante Trijntje hadden uitgenodigd voor een Oudjaarsmaal. Oom Bernardus is de oudste broer van mijn moeder. Nadat hij eerst predikant was in Schingen en Hantum, werd hij benoemd in Britswerd en Wieuwerd. Hij is drie keer getrouwd en heeft een paar heel talentvolle zoons Christianus (21),